

N.A.ƏLİZADƏ*e-mail: nahide.alizada@gmail.com***Azərbaycan Dillər Universiteti**

(Bakı şəh., R.Behbudov küç., 60)

İNGİLİS DİLİNİN TƏDRİSİNDƏ MOTİVASIYANIN TƏTBİQİNİN NƏZƏRİ ƏSASLARI

Açar sözlər: *motivasiyanın növləri, daxili motivasiya modelləri, xarici motivasiya amilləri, sinif mühiti, motivasiya strategiyaları.*

Ключевые слова: *виды мотивации, модели внутренней мотивации, факторы внешней мотивации, школьная среда, стратегии мотивации.*

Key words: *types of motivation, internal motivation models, external motivation factors, classroom environment, motivation strategies.*

Problem mərhələsində fərdin davranış istiqaməti, səy gücü və hərəkət yolu kimi müəyyən edilən psixoloji qüvvələr motivasiya olaraq adlandırılır. Motivasiya anlayışı 1813-cü ildə A.Şopenhauer tərəfindən ilk dəfə “içeridən görünən səbəb” kimi izah edilərək elmə gətirilərək psixoloqların, sosioloqların, iqtisadçıların terminologiyasında davamlı şəkildə istifadə edilməkdədir (14). Motivasiyanın bütün təriflərini iki əsas qrupa ayırmaq olar. Birincisi, bu termin bir sıra amillər və ya motivlər kimi struktur mövqelərindən baxılır. Bu yanaşmada O. S.Vixanski və A.İ.Naumov tərəfindən motivasiya fəaliyyət göstərən, işləyən bir insanı işə cəlb edən, bu fəaliyyətin sərhədləri və formalarını təyin edən və müəyyən məqsədlərə nail olmağa istiqamət verən daxili və xarici aparıcı qüvvələrinin birləşməsi olaraq nəzərdən keçirilir (14).

İkinci istiqamət motivasiyanı dinamik bir proses hesab edir. İkinci yanaşma çərçivəsində M.H.Meskon, M.Albert və F.Hedurinin tərfi tipik olaraq nəzərdən keçirilir (19): motivasiya şəxsi məqsədlərə və təşkilatın müəyyən məqsədlərinə nail olmaq üçün özünü və başqalarını təşviq etmək prosesidir. Bu yanaşmalar bir-birini tamamlayır və mahiyyətcə motivasiyanın iki tərəfinin bir fenomen kimi əks olunmasını təmin edir. Buna görə də motivasiyanın tərifini xarici və daxili amillərin kompleks təsiri altında əmək davranışının motivlərini formalaşdırmağa yönəldilmiş fəaliyyətlər üçün təşviqat prosesi kimi təqdim etmək mümkündür.

Psixoloqlar motivasiyanın ağıl və davranış yolu ilə hədəfə doğru hərəkət mənasını bildirən motiv sözündən qaynaqlandığını ifadə edib. Motivasiya fərdin davranışına təsir prosesidir, buna görə onu müəyyən təşkilati hədəflərə çatmaq üçün sərf olunan səy və enerjinin xalis miqdarı adlandırmaq olar. Motivasiya ehtiyaclar və mükafatlar və ya stimullarla əlaqələndirilir.

Bir çox tədqiqatçı motivasiyanın hədəflərlə birbaşa əlaqəli olduğunu düşünür. Bəzi alimlər motivasiyanın tamamilə psixoloji bir fenomen olduğuna dair güclü mövqedədirlər. Motivasiya davranış prosesini həyata keçirmək üçün əsas məqsəd və istiqamət verir. Motivasiya fərdlərə hədəflərə çatmaq üçün stimül verən daxili gücdür. Fərdin müsbət duyğuları təşviq olunur və motivasiya sayəsində mənfi duyğuların qarşısını alır. Motivasiya fərdi ehtiyacın həqiqi bir mühitdə qəbul edilməsidir. Tələbələrin məmnuniyyət səviyyəsi və nailiyyətə doğru performans səviyyəsi ehtiyacların yüksək səviyyədə qəbul edilməsi ilə artır.

Motivasiya, insanın məqsədlərinə çatmaq üçün hərəkət etdiyi bir şeydir. Bu məqsədlərə çatmaq arzusunu təmin edir. Motivasiya bütün təlim növləri üçün əsas açar kimi qəbul edilir. Effektiv öyrənmə prosesi tələbəni motivasiya etmədən mümkünsüz olur. Təhsilalanlar valideynləri və müəllimləri tərəfindən lazımlı və vaxtında tətbiq olunan motivasiya ilə öyrənmələrini istənilən akademik səviyyədə inkişaf etdirə bilirlər.

Tədqiqatçılar motivasiyanı iki növə – daxili və xarici motivasiyaya bölmüslər. Məqsədlər və hədəflər öyrənmələrin konkret tapşırığı yerinə yetirmək üçün daxili motivasiyasını təmin

edən dinamik fəaliyyətləridir. Bir çox psixoloq tərəfindən motivasiyanın öyrənənin davranış və qabiliyyətləri ilə güclü, təsirli və dinamik bir əlaqəyə malik olduğu müşahidə edilmişdir.

Morska iki növ motivasiyanı təqdim etmişdir: (a) Daxili Motivasiya və (b) Xarici Motivasiya.

a) Daxili Motivasiya: Motivasiyanın məqsədi öyrənənin diqqətini dərslin məqsədlərinə yönəltməkdir. Bir şagird öyrənmə prosesi ilə əlaqədar olaraq özünü hiss etdikdə, yüksək akademik müvəffəqiyyət gözləmək olar. Bu cür motivasiya hədəflərə çatmaq üçün daxili güc yaradır. Dərs materialları və tədris prosesi təhsilalanların öyrənmək istəyi ilə daha təsirli ola bilər. Öyrənənlər tədris prosesindən məmnun qalsalar bu yolla məsuliyyətli olurlar. Tələbələr düzgün istiqamətdə motivasiya etmək üçün fərqli motivasiya strategiyalarından istifadə edilə bilər. Aşağıdakı altı sahəyə sinif mühitində diqqət yetirilməlidir.

I. Öyrənmə maraqlı olmalıdır.

II. Şagirdlərə tapşırıq vermədən əvvəl motivasiya təmin edilməlidir.

III. Öyrənənlər öyrənmə məqsədlərindən xəbərdar olmalıdırlar.

IV. Müəllim şagirdlərin məniyinə hörmət göstərməlidir.

V. Öyrənənin müstəqilliyi təmin edilməlidir.

VI. Özünü motivasiya təbliğ edilməlidir.

Öyrənənlərin öyrənmə prosesinə qoşulması və onların marağı, öyrənməyə doğru motivasiyanı yaradan iki əsas elementdir. Bununla birlikdə, bədən tərbiyəsində motivasiya fikri məqsəd nəzəriyyələrindən meydana gəlir. Məqsəd nəzəriyyələri öyrənənin öyrənmə prosesinə olan marağından asılıdır. Şagirdlərin zəif marağı öyrənmə prosesindəki nailiyyət və performans səviyyəsini təsir edir. Maraq çatışmazlığı və aşağı motivasiya səviyyəsi aşağı nailiyyətin səbəbidir, yüksək motivasiya isə performans səviyyəsini artırır. Psixoloqlar marağın öyrənmə davranışına böyük təsir göstərdiyi qənaətinə gəldilər. Maraq idrak və motivasiya arasında güclü bir əlaqə qurur.

İyirmi birinci əsrin sinif otağı daxili motivasiyaya nisbətən xarici motivasiyanı daha çox vurğulayır. Öyrənənlərin performansı istəklərə məsələn, yüksək qiymət əldə etmək istəyi və ya bir kollec və ya universitetə qəbul olmaq istəyi və ya valideynlərə və müəllimlərə problem verməmək istəklərinə və s. əsaslanır. Xarici motivasiya tədris proqramı əsasında tərtib edilmişdir. Bu səbəbdən də müəllimlər daxili motivasiyaya nisbətən xarici motivasiyaya daha çox diqqət yetirirlər. Daxili motivasiya zövq əsasında yaranır. James, Joan & Rich şagirdlərin öyrənmə prosesinə qarşı daxili motivasiya modelini təqdim etmişlər. Modelin əsas məqamları aşağıdakılardır:

Tələbələrin iştirakı (Involvement of Students): Şagirdlərə fəaliyyətə cəlb olunma imkanı ilk mərhələdə müəllim tərəfindən təmin edilir. Təlim fəaliyyəti maraqlı olmalıdır.

Fəaliyyət amilləri (Factors of activity): Şagirdlərin öz fəaliyyətlərini qiymətləndirə biləcəyi iki əsas amil var. Birincisi stimullaşdırma, digəri isə şəxsi nəzarətdir. Həvəsləndirmə müəyyən problemin həllinə qarşı meydan oxuma, fantaziya və maraq ehtiva edir, şəxsi nəzarət isə öyrənmə fəaliyyətinin seçim və çətinlik səviyyəsinə aiddir.

Tələbələrin qavrayışı (Perception of students): Şagirdlər stimullaşdırma və effektiv fərdi nəzarət hiss etdikdə, daxili maraqlarına görə öyrənmə fəaliyyəti ilə məşğul olurlar. Bu iki dəyişən tələb üçün qeyri-kafi olarsa, daxili motivasiya itər və şagirdlər xarici motivasiyaya görə öyrənmə fəaliyyətinə davam edə bilərlər.

Qazma və Təcrübə (Drill & Practice): Təlim fəaliyyətləri qazma və təcrübənin köməyi ilə daha təsirli və maraqlı ola bilər. Beləliklə, öyrənənlərdə maraq və öyrənmə prosesinə daxili motivasiya yaratmaq üçün təcrübə lazımdır.

Müvafiq vaxt bölgüsü (Proper time allocation): Öyrənmə fəaliyyətini başa çatdırmaq üçün də kifayət qədər vaxt tələb olunur. Tələbələrə lazımi vaxt verilməsə, şəxsi nəzarəti itirirlər və nəticədə bu işi tezliklə ağıllarından çıxarırlar (10).

Alimlər daxili motivasiya ilə xarici motivasiya arasında mənfi bir əlaqənin olduğunu vurğulayırlar; çünki daxili motivasiya öyrənənlərin bir şey etmək marağını əhatə edir ancaq xarici motivasiya bir şeyin edilməsinin lazım olduğunu vurğulayır. Şagirdlərin çoxu sinifdə iştirak edirlər, çünki xarici motivasiyaya görə bunun əsas tələb olduğunu qəbul etdikləri üçün daxili motivasiya olmur. Nəticədə şagirdlər arasında iki növ motivasiya ilə bağlı mənfi əlaqə yaranır. Eyni kontekstdə, Reiss daxili və xarici motivasiyanın ikili təbiəti və daxili motivasiyanın uğursuzluğunun üç səbəbini- etibarlılığın təsbit edilməsi, etibarlılığın ölçülməsi və təcrübə zamanı fərdi nəzarət ideyasını təqdim etmişdir. İki növ motivasiya arasındakı fərq etibarlılıq səbəbindən ləğv edilir, çünki motiv yalnız iki kateqoriyaya bölünə bilməz. Ədəbiyyatlarda qeyd edilir ki, real dünyada qiymətlər və pul kimi uzunmüddətli mükafatlandırma sistemi hədəflərə çatmaq üçün maraq yaradır.

b) Xarici Motivasiya: Tələbələrin çoxu mükafatlar sayəsində daha yüksək səviyyədə fəaliyyət göstərirlər, çünki xarici amillərin təsiri altındadırlar. Xarici motivasiyada bir çox xarici faktor iştirak edir. Sinif və ya məktəbin fiziki mühiti və səsli vizual vəsaitlər xarici motivasiyanın təşviqində mühüm rol oynayır. Xarici və daxili motivasiyalar hər cür effektiv təlim üçün lazımdır. Xarici və daxili motivasiyalar bir sikkənin iki əks tərəfi kimi qəbul edilir. Xarici motivasiya, tapşırıqla əlaqəli, lakin tapşırıqdan fərqli olan hədəflərə və əlavə bir şeyə nail olmaq üçün öyrənənlərin müxtəlif fəaliyyət növlərində iştirakı əsasında müəyyən edilə bilər. Bəzi tədqiqatçılar xarici motivasiyanın daxili motivasiyanı azaltdığını düşünürlər, çünki stimül öyrənənin hərəkətlərinə və münasibətlərinə nəzarət etmək üçün istifadə olunur.

Smit xarici motivasiyanın xarici təşviqlərə əsaslandığını izah edib. Bu təşviqlər, öyrənmə mühitində hər hansı bir çətinlik istəməyən tələbələrə kömək edir. Şagirdlər xarici motivasiya sayəsində müəyyən hədəflərə çatmaq üçün çox çalışırlar. İstədiyiniz hədəflər, tələbənin yaş həddi və əqli səviyyəsinə görə müəyyən edilməlidir. Oyunçuların əksəriyyəti xarici mükafatlar və təriflər səbəbiylə matçı qazanmaq üçün çox çalışırlar. Xarici motivasiyaya tərif, davamlı müvəffəqiyyət və medal kimi mükafat qazanma, tələbələr arasında alqışlar və oynamaq üçün daha çox vaxt və s. daxildir. Fərqli tədris strategiyalarının köməyi ilə mükafatlandırma sistemi şagirdin öyrənmə səviyyəsini, diqqətini, dəqiqliyini və öyrənmə münasibətini artırır. Məsələn, müəllim sinifdə tapşırıqları yerinə yetirmək, gözəl danışmaq və sinif işinin səviyyəsini göstərmək üçün bal sistemini tətbiq edir. Bu bal mükafat sistemi tələbələrin mükafata olan diqqətini toplayır.

Sinifdə səsli vizual vəsait və tapşırıqlar şagirdlər arasında xarici motivasiya səviyyəsini artırmaq üçün istifadə edilə bilər. Dahi şəxsiyyətlərin hekayələrini tələbələrə izah etmək, irs və mədəni dəyərləri bölüşmək xarici motivasiya vasitələri kimi də istifadə edilə bilər. Mükafatlar xarici motivasiya üçün təsirli vasitə kimi qəbul edilir, lakin faydaları maksimum dərəcədə artırmaq üçün vaxtında düzgün təşviq növündən istifadə etmək lazımdır. Bəzən müəyyən şərtlərdə mükafatlar motivasiya səviyyəsini azaldır. Tərif xarici motivasiyanı artırmaq üçün çox faydalı bir vasitədir, lakin tez-tez istifadəsi, xüsusilə orta məktəb şagirdlərində motivasiya səviyyəsini azaldır.

Xarici motivasiya amilləri öyrənənlərin öyrənməkdən zövq almasına kömək edir. Tələbələrin nailiyyət səviyyəsini artırmaq üçün aşağıdakı xarici motivasiya amillərindən istifadə olunur:

I. Təlim mühiti: Yaxşı planlaşdırılmış sinif mühiti, hardakı öyrənənlər heç bir maneə olmadan diqqətlərini təlim prosesinə yönəldir, xarici motivasiya faktoru kimi istifadə edilə bilər.

II. Müəllimlərin şəxsiyyəti: Müəllimlər şagirdlərin ehtiyaclarına qayğı göstərdikləri üçün nümunədir. Müəllim müxtəlif növ tədris strategiyalarının köməyi ilə dərsləri onlar üçün maraqlı və xoş keçirir. Beləliklə, müəllimin şəxsiyyəti öyrənməyi artırmaq üçün xarici motivasiya amilidir.

III. Ailənin dəstəyi: Valideynlər uşaqların inkişaf mərhələsində əsas rol oynayır. Ev mühiti sinif təlimi üçün vacibdir. Uşaq vaxtının çox hissəsini ailəsi ilə keçirdiyindən ailə

dəstəyi uşaqlar arasında yüksək akademik nailiyyətlər əldə etmək üçün xarici motivasiya yaradır.

IV. Müzakirə qrupları: Tələbələrin əksəriyyəti xarici motivasiyasını həmyaşidlari və müəllimləri ilə müzakirələr yolu ilə artırır. Həmyaşid qrupunun müzakirəsi öyrənmə və təşviq üçün lazımi zəmin yaradır.

Psixoloqlar belə bir qənaətə gəlmişlər ki, təlim uğurları təkcə şagirdin təlimə, öyrənməyə qabiliyyəti, bütövlükdə qabiliyyətləri və s. ilə deyil, həm də təlim motivasiyası ilə şərtlənir. Başqa sözlə onun “yaxı oxuması” üçün bütün digər şərtlərlə yanaşı həm də təlim motivasiyasının formalaşması zəruridir (15).

Ədəbiyyat

1. Aranlı M., Yusifova C.. Kurikulum. Bakı: 2018, 398 səh.
2. Axundov M.Ə. “İşlətməçiliyə giriş”.Bakı, 2000
3. Bayramova L. Kurikulum və Pedaqogika. Bakı, 2019
4. Həsənov İ., Rüstəmov A., Babayeva N. Kurikulum. Metodika, Pedaqogika. Bakı: Mücrü nəşriyyatı, 2020, 228 səh
5. Alderman, M. K. (2013). Motivation for achievement: Possibilities for teaching and learning Routledge.
6. Brophy, J. E. (1998). Motivating students to learn. Boston, MA: McGraw-Hill
7. Deci, E. L., & Richard, M. R. (1985). Intrinsic Motivation and Self Determination in Human Behavior. New York: Plenum.
8. Dörnyei, Z., & Ushioda, E. (2011). Teaching and researching motivation (2nd Ed.). Harlow, England: Pearson Longman.
9. Dörnyei, Z., & Ushioda, E. (2013). Teaching and researching: Motivation. Routledge
10. Freud, S. (1915). A General Introduction to psychoanalysis. New work: Washington Square Press.
11. Gardner, R. C. (1985). Social Psychology and Second Language Learning: The Role of Attitudes and Motivation. London: Edward Arnold.
12. Ramage, K. (1990). Motivational factors and persistence in foreign language study. Language Learning.
13. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED534566.pdf>
14. <http://unec.edu.az/application/uploads/2018/12/brahimli-G-l-r-r-stun-q-z-.pdf>
15. <https://azkurs.org/derslik-prof-si-seyidov-ve-prof-me-hemzeyevin-elmiredaktorlug.html?>

Н.А.Ализада

Теоретические основы применения мотивации в обучении английскому языку *Резюме*

Статья посвящена теоретическим основам мотивации и роли мотивации в обучении английскому языку в школе. При анализе большое внимание уделялось фактам, взятым из представлений разных ученых о мотивации. Одной из важных целей этой статьи является выявление факторов, мотивирующих студентов к обучению. В статье определены ключевые факторы, влияющие на мотивацию студентов в изучении языка. С другой стороны, в статье подчеркивается, что среда в классе мотивирует студентов улучшать свой английский. В статье хотелось бы предложить учителям не только сосредоточиться на способах повышения уровня мотивации в классе, но и направить свои усилия на поддержание мотивационного потенциала учащихся.

N.A.Alizada

Theoretical bases of application of motivation in teaching English *Summary*

The article is devoted to the theoretical foundations of motivation and the role of the motivation in teaching English language at schools. While analyzing great attention was given to the facts taken

from different scientists' ideas about motivation. One of the important goals of this article is to find out the impacts motivating students in teaching. The article identify key factors that influence student motivation in language learning. On the other hand the article emphasizes the classroom environment in motivating students to improve their English. The article would like to suggest that teachers not only focus on ways to improve levels of motivation in the classroom, but that they direct their efforts into sustaining students' motivational capacity.

Rəyçi: filol.f.d. T.İ.Məmmədova

Redaksiyaya daxil olub: 02.09.2022